

Nyurbanism i Sverige?

Behovet av geografisk contextualisering

I Örebro disputerade Moa Tunström hösten 2009 på en avhandling med titeln »På spaning efter den goda staden», en kultur-geografisk analys av det stadsbyggnadsideal som hon menar präglar den svenska planeringsdiskursen idag. Hon tar där fasta på några teman, såsom ett traditionellt stadsideal och en tillbakablickande argumentationsfigur. Avhandlingen har väckt viss uppmärksamhet bland personer som anammat idealet. Tunström gör nämligen en kritisk tolkning av diskursen, vilket givetvis leder till en motreaktion från förespråkarna som istället uppfattar det nya idealet som radikalt och progressivt. Eftersom jag var ledamot av betygsnämnden för avhandlingen fick jag tillfälle att sätta mig in i diskussionen och jag har också försökt ta del av kritiken. Under våren 2010 fick jag ett erbjudande om att följa med på en studieresa till Florida för att studera den nyurbanistiska rörelse som kan sägas vara grunden för den svenska diskurs som Tunström analyserat. Det tackade jag med glädje ja till, eftersom jag ställt mig ganska undrande inför vad detta egentligen rör sig om.

Det blev en intressant och lärorik vecka och min allmänna slutsats är att det finns stöd för den kritiska analys som Tunström gör samtidigt som behovet av rumslig contextualisering blir uppenbart. Man kan inte

förstå ett ideal eller en strategi om man inte ser till det sammanhang det tillkommit i. Inte heller kan man utan vidare överföra en planeringsmodell från en kontext till en annan utan att den genomgår en kraftig omvandling. Den nyurbanistiska planeringsmodellen har vandrat fram och tillbaka över Atlanten, och förändrats påtagligt vid varje skifte av geografisk kontext. Min fråga i den här artikeln är vad som händer när en modell, ideologi eller tradition flyttar från ett ställe till ett annat?

Nyurbanismens grunder

Nyurbanismen i USA hämtade sina ideal från Europa och växte fram starkt under 1990-talet som en reaktion på en oönskad utveckling av amerikanska städer. De problem som man med hjälp av en europeisk stadsstruktur ville lösa är för det första bilismen och bilkulturen och för det andra byggandet av så kallade »gated communities», dvs slutna boendemiljöer med ensidig befolkningssammansättning, stängda för utomstående. Det är för det tredje den identitetslösa bebyggelseutbredningen (urban sprawl). Dessutom vill man motverka minskningen av investeringar i city-kärnor, etnisk och klassmässig segregering, miljöförstöring, minskning av jordbruksmark och förstörelse av kulturarv.

Vad vill man då ha istället? Den lösning som den nyurbanistiska planeringen förespråkar är det »gångbara» traditionella samhället. Det ska vara möjligt att gå till fots inom området. Här ska också finnas kommersiell service i centrum och man ska ha butiker – inte garageinfaller – i gatuplanet. Det ska vara platser som är öppna och inbjudande för besökare, vilket för övrigt är en nödvändighet för att få kundunderlag för affärsverksamheten.

Teoretiskt är nyurbanismen influerad av den humanekologiska traditionen som analyserar relationen mellan människor och den sociala och fysiska miljön. De fokuserar på relationen mellan människan och den biofysiska miljön, kanske i större utsträckning än relationen mellan människor.

Man har lånat begreppet »transects» från biologin för att förklara stadsstrukturen. Inom biologin används begreppet för att mäta förekomsten av olika arter. Inom nyurbanismen används metoden som en modell för en optimal radial indelning av bebyggelsen från centrum och utåt med olika grad av täthet och hushöjder. Formspråket är stramt. I transektstrukturen identifieras sex zoner från den mycket täta staden till den mest rurala landsbygden. I innerstaden återfinns kärnan där det ska vara kommersiell och offentlig service som ska serva hela regionen. Utanför finns centrum som innefattar staden. Därefter kommer bostadsområden med blandad bebyggelse, mest flerfamiljshus. Utanför detta finns gränsen som markerar skillnaden mellan staden och den omgivande landsbygden som i sin tur består av två zoner: den rurala reserven, bestående av den nära

landsbygden respektive den bevarade, rent rurala landsbygden.

Översatt till arkitektur har det humanekologiska perspektivet tolkats till ett traditionellt och tillbakablickande formspråk. Nyurbanisterna drömmer om småstäder med tydliga strukturer. Key West i Florida är en förebild men också små- och medelstora städer i Europa nämns som förebilder. Man väljer gärna ett speciellt arkitektoniskt tema, t ex en medelhavsstil men har samtidigt en sträng design när det gäller husen och rumsligheten.

I regelboken *Charter of the New Urbanism* (CNU 2010) klargörs hur den nyurbanistiska staden och dess kvarter och grannskap ska utformas. Staden ska ha tydliga stadsgränser och vara en urbant identifierbar enhet med ett omgivande jordbrukslandskap. Vidare ska man arbeta med förtätning av stadslandskapet och anknyta till historiska mönster och formspråk samt ha en blandning av offentliga och privata byggnader. Man vill också motverka individualiseringen genom att planera för en mer kollektiv användning av mark och attraktiva områden som till exempel stränder och vattenlägen. Genom småbutiker i centrum hoppas man återupprätta stadskärnan som ett gemensamt vardagsrum i staden.

Grannskapen ska vara gångbara, identifierbara, mixade med korridorer såsom boulevarder och spårtrafik, liksom innehålla transportnoder utifrån vilka man kan ta sig mellan olika grannskap. Det ska vara gångavstånd till service, och institutioner (skolor med mera) ska vara integrerade i den blandade bebyggelsen. Med grafiska designkoder avser man att gynna hälsa och harmonisk utveckling. Husen ska t ex inte

Figur 1. Nyurbanistisk bostadsbebyggelse i Celebration, Florida längs en karaktäristisk trädflankerad gata, på vilken också bilar står parkerade emellan och bidrar till att uppfylla planeringsidealets designkoder. Foto: Gunnel Forsberg 2010.

vara höga, gatorna ska flankeras av träd, som bilar står parkerade emellan (figur 1).

Kvarteret ska ha gator och platser med en fysisk form som signalerar gemensamt utnyttjande, och arkitekturen ska knyta an till omgivningen. Gator ska vara trygga, bekväma och spännande och fotgängarna ska ha företräde. Arkitekturen ska formas av det lokala klimatet, topografin, historien och byggnadstraditionen. Det finns i regelboken en stark betoning på form och fasad. Det gäller för övrigt såväl för bebyggelsen som för berättelserna om den.

Form och fasad i Celebration

Ett av de mer kända exemplen på nyurbanistiska städer är den neotraditionella staden Celebration i Florida, byggd av Walt Disney Company 1994.

I en guidebok (Scott 2005) om nyurbanism i Florida kan man läsa att Celebration, Florida, lanserades som ett Traditional Neighborhood Development (TND), vilket innebär en kompakt urban miljö med en blandad bebyggelse och med gångavstånd till affärer, restauranger, parker och offentliga miljöer. Att placera butiker inne

Figur 2. Mötesplats i form av en uteservering längs affärsgatan i Celebration, Florida. Foto: Gunnel Forsberg 2010.

i centrum och inte i en extern lokalisering var en utmaning men skapade enligt guideboken »the desired effect of establishing the pedestrian-oriented lifestyle, sense of place, and community character that would drive home sales» (2005: 36). Man säger vidare att stadens centrum lever upp till sitt namn genom att ha en skala, blandning och karaktär liknande en historisk småstad. Det är lätt att identifiera de olika transekterna i Celebration, varje zon har sitt formspråk och sin bebyggelsestyp. Men i ett europeiskt perspektiv är centrum litet och affärsgatan påfallande kort och består mest av restauranger och kaféer (figur 2).

I den ovan nämnda guideboken tar man också upp den kritik som riktats mot Celebration och andra nyurbanistiska städer, såsom att man skapat dyra bostäder, enhetlig befolkning, alltför kontrollerad och »trevlig» bebyggelse och så vidare. Samtidigt växer antalet nyurbanistiska projekt snabbt i hela USA och det är lätt att förstå varför. De förhoppningar som man ställer till denna planeringsmodell handlar också om vilket som är alternativet? I guideboken menar man att alternativet till nyurbanism är »concrete and neon thickets of fast food shacks and discount malls, acres of asphalt parking lots, and subdivisions of dull duplicate housing...» (2005: 37).

Celebration presenteras för oss som en antites till gated communities, vilket kan göra en svensk planerare lite förvånad. I mina ögon finns det mer likheter med en sådan än dess motsats. Men det är här man måste ha i minnet att kontexten spelar roll för hur man tolkar ett planeringsprojekt. Man kan inte förstå denna stad om man inte har klart för sig vilka planeringsideologier man har velat utmana. Det handlar om skala, tillgänglighet, öppenhet och identitet. Här bor knappt 10 000 invånare, bland andra många av de arkitekter som varit med och planerat staden. Detta var ursprungligen ett träskområde som Disney köpte upp för att bygga ett i hans tycke visionärt samhälle i något som kommit att kallas disneyarkitektur. Här samlas stilar från olika håll och tidsepoker. I USA har varunamnet en annan klang än hos oss. Vår guide menar att folk är mycket stolta över att bo i en Disney-värld.

Jag lämnar både Celebration och andra nyurbanistiska projekt med fler frågor än jag hade när jag kom. Och det är väl det som är meningen med en studieresa.

Kopieringsstrategins begränsning

I mitt tycke kan man återfinna en deterministisk ansats i transektmodellen. Den humanekologiska grunden antyder att här finns en koppling mellan människan och den fysiska miljön. Det är uppenbart att de sex transekterna ska representera olika befolkningsgrupper. Men det är inte klart om det ska baseras på livsstilar, livsformer, livsfaser, dvs om man tänker sig att människor ska välja transekt utifrån värderingar, fas i livet eller helt enkelt utifrån klass eller etnicitet. Det ligger nära till hands att

tolka transekterna som inbyggd segregering. Den nyurbanistiska inriktningen bygger i den meningen på en ganska naiv social analys. Rörelsen konstaterar själv i *Charter of the New Urbanism* att fysiska lösningar inte i sig själv kan lösa sociala och ekonomiska problem. Å andra sidan, säger man, kan ekonomisk vitalitet, stabilitet eller miljörelaterad hälsa inte överleva utan en sammanhållen och understödjande fysisk omgivning. Man har alltså sociala anspråk vilket innebär att man också bör kunna påvisa sambandet mellan lösningen på de sociala problemen och det formspråk som man förespråkar. Ett sådant sammanhang finns inte redovisat. Nyurbanistiska städer verkar huvudsakligen attrahera en ganska radikal vit övre medelklass som söker någonting annat än de gated communities som annars erbjuds dem.

Den nya urbanismen har anhängare även i Sverige. Här finns dock ett påtagligt behov av geografisk contextualisering. Det som i en amerikansk kontext kan te sig både radikalt och motiverat, riskerar att bli dess motsats i ett svenskt sammanhang. Här blir det mer konservativt än radikalt, mer exkluderande än demokratiskt. Här sker ett tillbakablickande utan en historisk analys.

De viktigaste problemen i Sverige handlar visserligen om samma problem som man identifierat i USA, såsom segregering, utanförskap, ojämställdhet, urban/rural klyvning och utveckling av extern handel med därtill hörande förändring i stads-kärnorna. Men det nyurbanistiska planeringsidealet kan inte lösa dessa problem. Den viktigaste förklaringen till det tror jag har med den sociala analysen att göra. Man kan inte överföra former och fasad i byg-

Figur 3. Affärsgatan i Mizner Park, Florida, planerad enligt idén att centrum ska innehålla kommersiella verksamheter och öppna ytor. Formspråket här ska associera till medelhavsarkitektur. Foto: Gunnel Forsberg 2010.

gande utan att knyta dem till de sociala behoven, och berättelserna om vardagslivet går inte utan vidare att överföra.

Det vi behöver är en planeringsdebatt som tar utgångspunkt i vår verklighet och våra behov och den sockersöta lösningen som vi kan se i tex Mizner Park framstår inte som ett lockande alternativ (figur 3).

Det mest ambitiösa i den nyurbanistiska planeringen är den interaktiva modellen, den så kallade charetten som innebär att man försöker engagera olika aktörer på ett tidigt stadium. Man börjar helt enkelt ett

planeringsprojekt med en charette-vecka då planeringskontoret/arkitektfirman utlokaliserar sig till området ifråga. Här ser man till att man får en god representation av olika aktörer i området och man uppmanar alla medborgare att göra sin röst hörd under processen. Planerarna tar intryck av synpunkterna och utformar sedan en plan som i bästa fall stämmer överens med dem som engagerat sig i frågan.

Låt oss ta intryck av den modellen och låt oss sedan se vad som blir funktionellt, radikalt och framåtsyftande i vår kontext.

Referenser

- CNU (2010) *Charter of the New Urbanism*, www.cnu.org/charter (11 april 2010).
- Scott, Jean (red) (2005) *A guidebook to new urbanism in Florida 2005*, The Florida Chapter of the Congress for the New Urbanism, CNU Florida.
- Tunström, Moa (2009) *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*, Örebro Studies in Human Geography 4, Örebro University, Örebro.

Gunnel Forsberg är professor vid Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Mejl: gunnel.forsberg@humangeo.su.se

Omvärldsanalys, hållbar utveckling och samhällets sårbarhet, 30hp

Fortbildning inom Läraryftet

Kursen vänder sig till dig som undervisar i geografi, biologi, naturkunskap eller samhällskunskap. Huvudfokus ligger på omvärldsanalys av samband mellan naturmiljö, samhälle och människans livsvillkor i perspektiv av hållbar utveckling.

Distanskurs på halvfart vid Stockholms universitet. Kursen innefattar exkursion och fältstudier i Tarfala och södra Italien. För vidare information: anders.fridfeldt@natgeo.su.se, samt www.ink.su.se. Efteranmälan fram till 11 juni, se hemsidan.